

5.

A konnektor mint diskurzusjelölő-osztály tárgyalásmódjai¹

CSÜRY ISTVÁN

0. Elöljáróban

A konnektor problematikáját jelen tanulmány szerzője vezette be az Officina Textologica körüli kutatóprogram témáinak körébe. A sorozat ötödik számában megjelent cikke (Csüry 2001), valamint tizenharmadikként kiadott kötetének első fejezete (Csüry 2005: 9–30) már tartalmaz terminológiai és fogalmi áttekintést a konnektorról. Ez természetesen egy olyan — más keretek között már bevett módon használt — fogalom kritikai áttekintését és átvételét jelentette csupán, mely a magyar szövegtani irodalomban korábban sem volt teljesen ismeretlen, de amelynek a debreceni kutatóprogram eredetileg nem szánt különösebb szerepet. Miután a szerző mai álláspontjával a fönt jelzett áttekintések alapvetően megegyeznek, a rájuk tett utalás mellett most egy szűkebb kérdéskör vizsgálatával kíván hozzájárulni e kötet céljainak megvalósításához.

Kiindulásképpen három tisztáznivalónk van. Az első a konnektorkutatás és a szemiotikai szövegtan viszonya. Ennek a kérdésnek a kimerítő tárgyalása túlnő e tanulmány keretein, ezért csak annyit lehetséges megjegyezni, hogy ez a keretdiszciplína optimálisnak látszik a konnektorjelenségek vizsgálatának céljaira (sőt: enélkül nem is képzelhető el, ha következetesen kitartunk a rá jellemző teljesséگی igény mellett). A konnektorok a szöveg szerkezetének és főleg értelmének meghatározó elemei. Funkcióik, hatásuk nem redukálhatók más elemekéire, jelenségekéire, ugyanakkor több tudományterület együtt illetékes releváns sajátosságaik rendszerének megragadásában. Az a tény tehát, hogy a konnektorszakirodalom jelentős része nem tűnik érzékenynek olyan szövegszerkezeti és szöveg-jelentéstani kérdések iránt, amelyeket a szemiotikai szövegtan — eddigi fő orientációiból ítélve — elsődlegesnek tart, más részről pedig a (szemiotikai) szövegtan sem okvetlenül helyezi középpontba a konnektorokat, nem tekintendő a tárgy lényegéből fakadó szükségszerűségnek.

¹ A publikáció elkészítését a TÁMOP 4.2.1./B-09/1/KONV-2010-0007 számú projekt támogatta. A projekt az Új Magyarország Fejlesztési Terven keresztül az Európai Unió támogatásával, az Európai Regionális Fejlesztési Alap és az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósult meg.

A tanulmány írása során a szerző a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatását élvezte.

A második kérdés a *konnektor* és a *diskurzusjelölő* fogalmaknak egymáshoz való viszonya. Ennek a területnek a terminológiai és rendszerezésbeli sokfélesége közismert; jelen kötetben Furkó Péter tanulmánya szolgál hozzá adalékokkal. Utalva a fent hivatkozott munkákban foglalt osztályozási javaslatra szorítkozunk annak megállapítására, hogy a diskurzusjelölő terminus egy globális kategória megnevezésére tűnik alkalmasnak, melyet célszerűnek látszik alosztályokra bontani. Így a konnektor kategóriája ilyen alosztálynak, a diskurzusjelölők egy fajtájának fogható fel. Bár átmenetek és határesetek léteznek a konnektor és a nem-konnektor diskurzusjelölők között, sőt maga a konnektor elnevezés is vethet fel kifogásokat, alapos érvek szólnak amellett, hogy sajátos szövegtanidiszkurzív kategóriaként tekintsünk rá.

Végezetül leszögezendő, hogy itt és most a konnektor-szakirodalomnak leginkább csak egy szegmensével: a francia nyelven publikált kutatásokkal fogunk foglalkozni.² Ez ugyanis egy jól körülhatárolt, markáns irányokat mutató, mennyiségében és eredményeiben is jelentős terület, melynek azonban korlátozott — vagy legalábbis egyenlőtlen — a kisugárzása, miközben a magyar szövegtani kutatások számára is fontos tanulságokkal szolgálhatna. Ezért is zárjuk a tanulmányt a konnektornak a magyar szakirodalombeli sorsára vonatkozó kitekintéssel.

1. A konnektorok szakirodalmáról általában

A konnektor-szakirodalom, ha úgy tetszik, bőséges, ámde ez a bőség aszimmetriát mutat mind a területi megoszlás, mind pedig a megközelítésmódok tekintetében. Ráadásul a konnektor terminus használata önmagában messze nem jelenti azt, hogy egy és ugyanazon tárgyról van szó az egyes esetekben.³ Sokan nem is látszanak tudomást venni jelentésének bizonytalan voltáról, s arról, hogy ez a terminus nem tartozik a nyelvtudomány különböző területeinek és irányainak közös alapszókincséhez. Eleve tisztázatlannak bizonyul a konnektor státusza: nem világos, hogy valamilyen lexikai osztály (szófaj) alternatív megnevezésére szolgál, vagy valamely mondatrészére, vagy valami egészen mást kellene értenünk alatta (s hogy mit, az persze még inkább nyitott kérdés). Ami pedig az egyes konnektorok, illetve előfordulásaik értékének értelmezését és az ennek megállapítására használt módszereket illeti, ritkák az olyan munkák, melyek kategóriák (rendszerbe foglalt osztályok) részeként tekintenének rájuk; leginkább többé-kevésbé különálló esetek vizsgálatával találkozunk. Ehhez társulnak a be-

² A francia szakirodalomról mondottak megegyeznek a témáról francia nyelven publikált tanulmány megállapításaival (Csúry 2010).

³ A konnektor terminus bizonyos (nyelvészeti és logikai) alkalmazásaival itt nem is foglalkozunk.

mutatott elemzések statisztikai és pszicholingvisztikai alapjainak problémái, az érveléshez felhasznált adatok és a bizonyítéknak tekintett megfigyelések jellege.

A francia nyelven megjelent szakirodalmat tanulmányozva az a benyomásunk alakulhat ki, hogy a konnektor megközelítései csak részleges és hiányos leírást adnak erről a kategóriáról és a hozzá kapcsolódó jelenségekről. Ez a hiányosság pedig egyenesen nyelvi tények félreismeréséhez is vezethet.⁴ Ezért — amint az alábbi kritikai egybevetés ezt bizonyítani szándékszik — egy szintetikus megközelítésmód lehet csak igazán alkalmas arra, hogy a konnektorok leírásának lényegi javulását eredményezze az érintett tudományterületeken.

2. A kritikai összehasonlítás szempontjai

A következőkben a konnektorról a diskurzus jelentését (és felépítését) tárgyaló francia nyelvű szakirodalomban fellelhető elméletek/leírások összehasonlító kritikai bemutatásának vázlatát adjuk.

A többé-kevésbé jelentős eltérések mellett figyelemreméltó e munkák számos közös pontja (a hivatkozások terén); ilyen például a Grice-féle „konvencionális implikaturák” valamilyen formában való megjelenése.

A következő szempontok szerint végezzük el az összehasonlítást:

- a) a konnektor egyes felfogásait, értelmezéseit bevezető vagy ezeket munkáikkal szemléltető szerzők és műveik;
- b) kutatásaik célja mint a konnektorfelfogás szempontjából meghatározó tényező;
- c) az alkalmazott elemzési módszerek;
- d) a tanulmányozott konnektorok;
- e) az elemzett és/vagy bizonyítéknak tekintett adatok jellege és mennyisége;
- f) a kapott eredmények (a konnektorjelenségekről tett megfigyelések és a rájuk vonatkozó magyarázatok) jellege és érvényességük, alkalmazhatóságuk köre;
- g) a konnektorhasználat figyelmen kívül hagyott aspektusai/kérdései;
- h) a következtetések empirikus megalapozottsága és érvényessége (a konnektorok tekintetében);
- i) más elméletekkel/leírásokkal való terminológiai kompatibilitás.

⁴ Erre egy példát Jayez ad (1985: 24–25) a fr. *au contraire* konnektor Danjou-Flaux-féle elemzését bírálva (1983).

3. A konnektorok a francia nyelvészeti és pragmatikai kutatásokban

3. 1. Argumentáció a nyelvben

Ez a nem igazságfeltételeken alapuló (nem verikondicionális) jelentéstani elmélet fejlődésének különböző stádiumaiban más-más néven vált ismertté (ami persze nem pusztán névváltást jelent): integrált pragmatika, argumentációelmélet, illetve — legújabban — a szemantikai tömbök elmélete (théorie des blocs sémantiques, TBS). Oswald Ducrot, Jean-Claude Anscombre, munkatársaik és tanítványaik munkáiról van szó.⁵ Számos kötet és tanulmány közül kiemelendő Anscombre és Ducrot (1983), Ducrot (1980, 1984), Ducrot et al. (1980). A kutatások célja elméleti természetű: a pragmatika nyelvi meghatározottságának (vagy, ha úgy tetszik, a nyelv pragmatikai determináltságának) és a diskurzus szemantikai szerveződése alapjainak leírása, a (technikai értelemben vett) érvelés mint alapvető szemantikai-pragmatikai kategória nyelvrendszerbeli működésének megértése. Lévé, hogy az elmélet az érvelést és a megnyilatkozások egymáshoz kapcsolódását a szemantika központi elemeként kezeli, a konnektorok fő szerephez jutnak e keretek között, olyannyira, hogy a TBS-ben a szavak alapvető jelentéstani tulajdonságának tekintett „belső argumentáció” a *donc* ’tehát’ és a *pourtant* ’mégis’ konnektorok segítségével határozható meg. Mindezek ellenére a konnektorok működéséről szóló elemzések — az általános célkitűzésekből következően — mindenekelőtt az elmélet tételeit hivatottak illusztrálni és bizonyítani.

Az elemzések módszerét alapvetően deduktív eljárás mód jellemzi. A vizsgált konnektorok köre meglehetősen szűk, főként, ha az elmélet alapl műveit tekintjük, azonban elemzésük — mindenekelőtt a *mais*-é (’de’, ill. ’hanem’), mely a konnektorok osztályának emblematikus képviselője, s amelynek az argumentativisták kiemelt figyelmet szenteltek — a későbbi munkák számára meghatározó inspirációt jelentett. A *mais* ideális példának bizonyult a pragmatikai értékek lexikalizációjának diakrón vizsgálata céljára⁶ csakúgy, mint a konnektorok többértékűségének bemutatására, de legfőképpen magának az érvelésnek a tanulmányozására. Főként az argumentativista vonulatba tartozó vagy az ebből az elméletből inspirálódó kutatások szélesítették aztán ki a vizsgált elemek körét. Ami az elemzett és/vagy bizonyítéknak tekintett adatokat illeti, az integrált pragmatikáról szóló munkákat a kitalált példák szisztematikus alkalmazása jellemzi,

⁵ Az elmélet fejlődésével és a változatai közötti különbségek vizsgálatával nem foglalkozunk, mert ezek a kérdések vizsgálódásunk tárgyát nem érintik.

⁶ Ducrot et Vogt (1979).

ami „korpuszok”⁷ korlátozott használatával egészül ki (ilyen „korpusz” pl. G. Feydeau *Occupe-toi d'Amélie* c. darabjának első két jelenete, melyre több cikk elemzése is épülnek). Az elemzett példák szövegdimenziója tehát általában korlátozott. A kapott eredmények, azaz a konnektorok tulajdonságairól és használatáról szóló megfigyelések és magyarázatok többnyire elméletiek, hipotetikusak és nem teljesek, és továbbvitelük (mind módszertani értelemben, mind pedig az elméleti orientáció tekintetében) bizonyos túlzásokra is alkalmat ad (mint a konnektorok állítólagos értékeinek megsokszorozása, jelentésük spekulatív leírása). A konnektorhasználat figyelmen kívül hagyott vonatkozásainak és kérdéseinek terén föltűnik, hogy hiányzik a konnektorosztályok „paradigmatikus” vizsgálata, s az a tény, hogy a szövegstruktúrák és a konnektorok lexikai–grammatikai aspektusai kevés figyelmet kapnak, vagy épp semennyit. A konnektorok szűk és kevésbé vagy egyáltalán nem strukturált csoportjának vizsgálatából levont következtetések hatóköre és empirikus érvényessége csakis korlátozottnak tekinthető a statisztikailag és pszichológiailag releváns szövegszintű validálás hiányának következtében (amit persze nem volna igazságos számon kérni egy olyan tudományos vállalkozástól, mely ilyen célt nem is tűzött ki). Ezzel szemben azonban az egyéb reprezentációkkal való (terminológiai) kompatibilitás kedvezően értékelhető, ugyanis az integrált pragmatika a maga többé-kevésbé „újrahasznosítható” (és más keretek közé valóban át is vett) fogalmaival, mint amilyen az argumentatív irányultság, a szkalaritás, a toposzok vagy a konnektorok jelölte viszony reprezentációja), igen erős hatást gyakorolt a francia nyelvű kutatások világában.

3.2. A konverzációanalízis vagy társalgáselemzés

A társalgás elemzésének hierarchikus és funkcionális modelljét Eddy Roulet genfi iskolájának tagjai dolgozták ki. Számos publikációjuk sorából két szintetizáló kötet tűnik ki: Roulet et al. (1985), Roulet, Filiettaz és Grobet (2001).

Kutatásaik célja a hierarchikus dialógusstruktúra reprezentálása a beszédaktus-elmélet alapján, illetve a főt bemutatott argumentációelmélet nyomán. Tekintve, hogy a konnektorok jelentősége igen nagy a társalgás fordulóinak szervezésében, osztályozásuk és leírásuk a genfi iskola által kezdetben kitűzött fő célok egyike volt. Így a kutatások kiterjedtsége és a kidolgozott reprezentációk minősége okán is alapvető a hozzájárulásuk a francia konnektorok leírásához.

⁷ Az idézőjelek azt szándékoznak érzékeltetni, hogy meg kell különböztetni néhány fellejegyzett nyelvhasználati adat vagy egy rövidebb szöveg vizsgálatát a szó igazi értelmében vett korpuszoknak a korpusznyelvészeti eszközökkel és módszerekkel végzett rendszeres feltárásától.

A vizsgálati módszert alapvetően deduktív megközelítésmód jellemzi, mely empirikus eljárásokkal kapcsolódik össze. A kitalált példák mellett ugyanis az elemzett és/vagy bizonyítéknak tekintett adatok autentikus diskurzusokból álló korpuszból is származnak, a regisztrált adatok megfigyelése pedig (magától értetődő módon) kiterjed a szöveg dimenziójára, még ha korlátok között is. Eddy Roulet iskolájának érdeme, hogy nagyszámú, szemantikai osztályok keretében vizsgált konnektor szisztematikus feltárására vállalkozott (ilyen osztályok például az érvelő, az ellenérvelő, a következtető-újraértékelő konnektorokéi).

A konnektor-meghatározás és -leírás terén kapott eredmények egyszerre elméleti és leíró jellegűek, de nem tekinthetők kimerítőnek. Egyrésről a társalgás strukturálásában betöltött szerepük feltárása a kérdéses munkáknak kétségkívül erőssége, ugyanakkor éppen a társalgásnak szentelt kizárólagos figyelem szabja szűkre a megfigyelések hatókörét. A konnektorok paradigmatis megközelítése szintén eredeti és igen gyümölcsöző, azonban a pragmatikai-funkcionális kritérium kizárólagos rendszerező elvként való alkalmazása miatt nem vezet kellően árnyalt és összetett elemzéshez.

Másrésről pedig itt is korlátozott a következtetések empirikus érvényessége (még ha nem is annyira, mint az előbbi esetben), mivel az elméleti és módszertani keretek s a kitűzött célok nem annyira a konnektor-előfordulások statisztikailag (és szövegtanilag) releváns feltárását kívánják meg, hanem sokkal inkább a társalgási struktúrák típusaira vonatkozó adatok gyűjtését. Így a konnektorok lexikális szemantikai és szintaktikai tulajdonságai és szövegbeli viselkedésük figyelmen kívül maradnak, illetve nem nyernek olyan mélységű figyelmet, amelyre egy lexikai-funkcionális kategória egészét érintő strukturált reprezentáció létrehozásához szükség volna.

Mindemellett szép számú igen tanulságos munkát köszönhetünk egyes konnektorokról az Eddy Roulet-féle iskolának⁸; megállapításaik és a konnektorok osztályozásának bizonyos elemei a kérdéskörre vonatkozó minden további kutatás számára jól használhatóak. A terminológia egy része más elméleti keretek között is használható: ha az olyan terminusok esetében, mint például az *ellenérvelő*, ez korlátozottnak tűnő lehetőséget jelent is, mások, mint például a *konkluzív* vagy az *újraértékelő* esetében, megkerülhetetlennek tűnik.

⁸ Lásd mindenekelőtt a *Cahiers de Linguistique Française* (CLF) 4., 5., 8. és 24. számát.

3.3. A konnektorok a relevanciaelméletben

A francia nyelvészetben a relevanciaelmélet Jacques Moeschler és munkatársai nevéhez fűződik, l. Moeschler (1996), Moeschler et al. (1994), Reboul és Moeschler (1998). Moeschler működésének korábbi szakasza a genfi iskolához kötődik, melynek akkoriban legjelentősebb munkálataiban vett részt.⁹ Kutatásai a kezdetektől fogva kiterjedtek a konnektorokra, melyeknek elméleti problémáit (diskurzusbeli funkciójukat, procedurális jelentésüket és interpretációjukat) vizsgálta. Ezen a társalgáselemzéstől a pragmatikai relevanciaelméletig vivő úton egyszerre látunk folyamatosságot és törést. A konnektorok a relevanciaelmélet kutatói számára is ugyanolyan fontosak és érdekesek, csak ők más megvilágításban tanulmányozzák őket. Arra kíváncsiak, miként járulnak hozzá a megnyilatkozások relevanciájához azáltal, hogy interpretatív feldolgozásukat optimalizálják.¹⁰

Mivel a konnektorok tanulmányozásának a célja a relevanciaelmélet védelmezése és illusztrálása, nem meglepő, hogy azt tapasztaljuk: csak kis számban válnak vizsgálati tárgyá, még hozzá deduktív eljárás mód keretében, és olyan — kimerítő leírásukra irányuló — törekvés nélkül, amely rendszerező-értelmező osztályozásuk kidolgozását lehetővé tenné. Ami az elemzett és/vagy bizonyítéknak tekintett adatokat illeti, a pragmatikai relevanciaelmélet a főnt tárgyalt elméletekhez képest — nézetünk szerint — visszalépést jelent, ugyanis csekély számú, az elemi megnyilatkozás vagy dialógusforduló-pár nagyságrendjén túl nem lépő gyártott példával dolgozik.

Mindezek ellenére a kapott eredmények (megfigyelések és magyarázatok) valóban relevánsnak tűnnek annyiban, amennyiben ez az elmélet igen érdekes ötleteket vet föl a kognitív környezetnek az inferencia révén elérhető releváns elemeihez való hozzáférésre, azaz a konnektorok jelezte szemantikai-pragmatikai viszonyok értelmezésére. A konnektorok meghatározása ugyanis nem látszik lehetségesnek anélkül, hogy jelentésük procedurális természetével számot ne vetnénk, hiszen az általuk jelzett koherencia-relációk olyan diskurzus-összetevők között létesülnek, melyekhez — legalábbis részben — inferencia útján férünk hozzá.

Miután azonban a relevanciaelméletnek még annyira sincsenek empirikus célkitűzései, mint a főntebb tárgyaltaknak, érthető, hogy típusaik/osztályaik/kategóriáik mellett a konnektorok lexikai, szintaktikai és szövegtani tulajdonságai sem kerülnek szóba, kiváltképp, hogy ezek olyan kérdésfölvetésekhez vezetnének, melyek nem kompatibilisek a teóriával. Az elemzés és bemutatás példahasználati módszereiből eredően korlátozott a következtetések gyakorlati érvé-

⁹ Mint például Moeschler (1989).

¹⁰ Lásd például Luscher (1994)-et.

nyessége a nyelv működésének tekintetében, hiszen hiányoznak a statisztikailag érvényes empirikus alapok s a valódi diskurzus dimenziója. Ezzel szemben viszont fontosnak és a konkrét episztemológiai keretektől függetlenül is használhatónak kell tekintenünk bizonyos fogalmakat, melyeket Moeschler és az erre az elméletre hivatkozó kutatók használnak (mint például a procedurális jelentés, a konnektorok inferenciális instrukciói és használati feltételei, a konnektorszekvenciák stb.).

3.4. Nyelvtani, szemantikai, szövegtani és diakrón megközelítések

A földézett három elmélet messze nem meríti ki mindazt, amit a kutatás a konnektorok tárgyában felszínre hozott a francia nyelvtudomány világában; csupán általános hatásuk és (nézetünk szerint) a konnektorok iránt tanúsított figyelemük intenzitása révén tűnnek ki. Anélkül, hogy teljességre törekednénk, jeleznünk kell, hogy a konnektorokkal számos olyan, különböző ihletésű és célú kutatás foglalkozik a szóban forgó nyelvtérületen, melyekben maga a konnektor terminus fel sem bukkan. Ezek a munkák néha még akkor is alapvető elemekkel járulnak hozzá a konnektorok általános felfogásához, ha csupán valamely rész-kérdéssel foglalkoznak.

J-M. Adam szövegnyelvészeti munkája (1990) például a *mais* értékeinek tisztázására tesz figyelemreméltó javaslatot, és — ami még fontosabb — a szövegszervező elemeknek olyan osztályozását vezeti be, melynek keretén belül a konnektoroknak világosan meghatározott helyük van. A példaként hozott elemzéseken túlmenő konkrét vizsgálatokra és rendszerezésre azonban már nem vállalkozik; céljai ennél általánosabbak és elméletibbek.

M-A. Morel a megengedésről szóló művében egy olyan alapvető jelentés-viszonnyal foglalkozik, melynek jelzésére nagyszámú konnektor használatos. Ezek abba az elmosódó körvonalakkal meghatározott halmazba tartoznak, melynek bizonyos elemei magukra vonták a pragmatika művelőinek figyelmét, anélkül, hogy az utóbbiak e halmaz mint nyelvészeti kategória jelentéstani és nyelvtani tulajdonságainak a szintéziséig eljutottak volna (ami — lássuk be — mégis elsőrendűen fontos feladat). Az ő megközelítésmódja szilárd empirikus megalapozottsága okán is példászerű: a példák vagy bizonyítékok s a következtetések érvényességének problémája — az előbb vizsgált esetektől eltérően — fel sem merül.

Léteznek aztán az adverbiális elemek/kifejezések lexikalizációjáról és grammatikalizációjáról szóló tanulmányok is, melyek kitűnnek terminológiai óvatosságukkal és pontosságukkal. Lamiroy és Charolles (2004) például olyan nyelvi változási folyamatokat ír le, melyek a kötőszói kifejezések (hogy azt ne mondjuk: konnektorok) működésének alapjaira és eredőire világíthatnak rá. A formális tesztek és a korpuszelemzés együttes alkalmazása módszertani és kvantitatív

szempontból is garantálja a megállapításaik helytállóságát. Ha e kutatásokhoz Ducrot és Vogt (jóval régebbi keletű, 1979-es) tanulmányát vagy Combettes bizonyos cikkeit is hozzávesszük¹¹, azt kell gondolnunk, hogy a szükségszerűen dokumentált természetéből (azaz a valóságos diskurzusok szisztematikus elemzésén alapuló voltából) adódóan a konnektorok diakrón megközelítése hozta a legkézzelfoghatóbb, legmegalapozottabb és legmegbízhatóbb eredményeket.

4. Rövid kitekintés a magyar szövegtani irodalomra

Korábban (Csűry 2005: 13–17) az *Officina Textologica* keretei között már adtunk egyfajta áttekintést a konnektor fogalmának kezeléséről a magyar szövegtani irodalomban. Most ezért csak röviden foglaljuk össze megállapításainkat, szükségesnek tartván ezt az ismétlést az itt felvázolt kép kiteljesítése érdekében, de értelemszerűen lemondva az eddig követett összehasonlítási szempontok alkalmazásáról.

Azt a „divatot”, mely a konnektorokat a francia nyelv tudományban körülvette, itthon semmilyen formában nem találjuk meg. Tanulmányozásuknak nálunk nem annyira pragmatikai elméletek adtak keretet, mint inkább a szövegtan, aminek kedvező következményei is lehet(né)nek. A helyzet azonban összetett.¹²

Mindjárt abban is jelentős különbségek mutatkoznak a szövegtani munkák között, hogy használják-e ezt a fogalmat, létezik-e vagy sem számukra a konnektor. Balázs (1985) művében fel sem bukkan ez a fogalom, Nagy (1981) esetében viszont teljes értékű, önálló terminológiai elemként jelentkezik. Vass (1993) vagy Szikszainé Nagy (1999) számára kisegítő, lehetséges terminus, míg Tolcsvai Nagy (2001) kerüli (legalábbis) a megnevezést, noha a szövegértelemnek a konnektorhasználattal összefüggő aspektusaira — természetesen — kitér.

Ha jelen is van egyik vagy másik szövegtani felfogásban a konnektor, korán sincs összhang annak megítélésében, hogy voltaképpen mire is szolgál. Nagy vagy Vass a konnexió biztosítékát látja benne, míg Szikszainé Nagy vagy Tolcsvai Nagy a kohézió, illetve a koherencia eszközeként fogja fel a szöveg mezoszintjén működő kötőelemeket.

Ezzel szemben egyértelmű és egységes a felfogás abban a tekintetben, hogy mit kapcsolnak össze a konnektorok. Minden szerző úgy véli ugyanis, hogy mondatokat. Csak jelezni tudjuk, mennyire problematikus vonatkozása ez a konnektorfelfogásnak: a mondat szintje alatti és a több (tag)mondatnyi tömbök összekapcsolása ugyanannyira természetes funkciója a konnektoroknak, mint az

¹¹ Például Combettes (1994).

¹² Szándékosan — a bevezetőben mondottak miatt s a jelen kötet szerzői közötti munkamegosztás értelmében — nem térünk itt ki a diskurzusjelölők szintaktikai, pragmatikai, fonetikai stb. megközelítéseire a magyar nyelvészek munkáiban.

explicite meg nem fogalmazott szövegjelentés-konstituáló (inferábilis) tartalmak becsatolása. Fontos kivételként jelezniünk kell azonban Békési munkásságát az értelemszerkezetekről, mert nála kézzelfoghatóbban látszik a ki nem fejtett értelmi komponensek részvétele a kötőelemek tagolta struktúrákban, és ez utóbbi elemek hierarchikus szövegszervező működése is.

Végezetül a konnektor kategóriájához rendelhető nyelvtani és/vagy lexikai minőség kérdésében tett állásfoglalást kell megvizsgálni. Ezen a téren több-kevesebb egyetértést látunk a kutatók között, akik a konnektort leginkább lexikai kategóriaként, gyakorlatilag a kötőszó terminus szinonimájaként hajlanak fölfogni, ami nem kevés problémát vet fel.

Összefoglalóan azt mondhatjuk, hogy a magyar szakirodalomban ugyanúgy megmutatkozik egy bizonyos fajta sajátos felfogás- és kezelésmódja a konnektoroknak, még ha szerzőnként jelentős különbségekkel is, mint ahogyan a francia nyelvtudományban is jelen van egyfajta markáns hagyomány, szintén nem csekély divergenciával az egyes képviselői között. Más-más okból azonban egyik hagyomány alapján sem tudott eddig létrejönni a konnektoroknak szintetizáló, összegző, rendszerező leírása, mely az elméleti kérdések tisztázását az empirikus adatfeldolgozással és nyelvrozírás feladatok elvégzésével kapcsolná össze.

5. Konklúzió és a feladatok kijelölése

„A konnektorok témája immár alaposan dokumentálva és illusztrálva van, leíró szempontból csakúgy, mint elméleti tekintetben”¹³ — írja Moeschler (2002: 265). A föntiekben azt próbáltuk bizonyítani, hogy ennek a fogalomnak a meghatározása — a konnektorokról szóló munkák széles köre, sőt még annak ellenére is, hogy számos tételük és megfigyelésük helytálló — még mindig sok bizonytalanságot hordoz; és — ami a legfőbb — azt, hogy a konnektorok szintetikus és strukturált, őket tényleges működésük közegében: a szöveg (vagy a diskurzus) keretében tekintő leírása, melyet statisztikailag releváns nyelvi adatok alapoznak meg és igazolnak, korántsem tekinthető elvégzett feladatnak. Úgy ítéljük meg ugyanis, hogy ez a bizonytalan kontúrú lexikai-funkcionális halmaz szintetikus feldolgozást kíván: lexikológiai, szemantikai, mondattan és szöveg tanít, amit statisztikai és pszicholingvisztikai validálás tesz teljessé.

Természetesen nincs értelme számon kérni egy elmélettől olyasvalamit, ami nem is tartozik a tulajdon tárgykörébe. Ezzel szemben igenis szükséges rámutatni arra, ami még elvégzendő feladat, s ennek érdekében felhívni a figyelmet a különböző elméleti keretek között tett megfigyelések egymást kiegészítő voltára. Joggal vethető fel tehát a kérdés, hogy milyen elméleti keretek lennének ideáli-

¹³ Le thème des connecteurs est maintenant bien documenté, bien illustré, tant du point de vue descriptif que du point de vue théorique.

sak a konnektorok tanulmányozására. A szemiotikai textológia mint kerettudomány alkalmasnak látszik arra, hogy befogadja ezeket a nyelvtudomány több területének metszéspontjában végzett kutatásokat.¹⁴ Ami közelebbről az Officina Textologica körüli kutatásokat illeti: a szövegmodell részletes kidolgozása és alkalmazása szükségessé teszi a diskurzusjelölőknek és közelebbről a konnektoroknak a szöveg értelemszerkezetében betöltött szerepére irányuló tüzetes vizsgálatot, szoros összefüggésben a korreferencia, a tematikus struktúra és a fogalmi sémák eddig is tárgyalt kérdésköreivel. Elengedhetetlen a kutatás határozott kiterjesztése az orális diskurzusra, ami minimálisan két dolgot jelent: az akusztikai figura tekintetbe vételét és a párbeszédnek/társalgásnak az őt megillető helyen való szerepeltetését a kutatási tárgyak és anyagok között. Célszerű volna visszatérni a diskurzusjelölők rendszerezésének kérdéseire is a szemiotikai textológia szempontjából, összekapcsolva az elméleti kérdésfelvetést a magyar nyelv érintett elemeinek és jelenségeinek a feldolgozásával.

Irodalomjegyzék:

- Adam J-M. 1990. *Éléments de linguistique textuelle*. Liège: Mardaga.
- Anscombre J-Cl.—Ducrot O. 1983. *L'argumentation dans la langue*. Liège: Mardaga.
- Balázs J. 1985. *A szöveg*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Békési I. 1993. *Jelentésszerkezetek interpretációs megközelítése*. Szeged: JGYTF Kiadó.
- Bruxelles S.—Ducrot O.—Fouquier É.—Gouazé J.—Dos Reis Nunes G.—Rémis A. 1980. «Mais occupe-toi d'Amélie» In : Ducrot O. et al.: *Les mots du discours*. Paris: Minuit, 93–130.
- Cahiers de linguistique française (CLF)*: 4/1982: Concession et consécution dans le discours. 5/1983: Connecteurs pragmatiques et structure du discours. 8/1987: Nouvelles approches des connecteurs argumentatifs, temporels et reformulatifs, 24/2002: Nouveaux regards sur les mots du discours.
- Carel M. 2002. „«Occupe-toi d'Amélie»: Emploi contrastif de mais et illustration.” In: *Nouveaux regards sur les mots du discours = CLF 24*, Genève: Université de Genève, 169–205.
- Combettes, B. 1994. „Une approche diachronique des connecteurs et des modalisateurs.” In: *Pratiques* N° 84, 55–67.
- Csűry I. 2001. *Le champ lexical de mais*. *Studia Romanica de Debrecen, Series Linguistica VII*. Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó.

¹⁴ Ebben a szellemben vágott neki e tanulmány szerzője a francia ellentétjelző konnektorok leírásának (Csűry 2001), de sok tennivaló van hátra.

- Csúry I. 2005. *Kis könyv a konnektorokról. Officina Textologica 13.* Debrecen: Magyar Nyelvtudományi Tanszék.
- Csúry I. 2010. „Trop de cuisiniers gâtent la sauce? L'étude des (adverbiaux) connecteurs dans différents cadres théoriques.” In: *Des mots et du texte aux conceptions de la description linguistique.* Dutka-Mańkowska, A.—Giermak-Zielińska, T. (éds.) Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 77–86.
- Danjou-Flaux N. 1983. «AU CONTRAIRE, connecteur adversatif.» In: *Cahiers de linguistique française 5*, 275–303.
- Ducrot O. 1980. *Les échelles argumentatives.* Paris: Minuit.
- Ducrot O. 1984. *Le Dire et le dit.* Paris: Minuit.
- Ducrot O. et al. 1980. *Les mots du discours.* Paris: Minuit.
- Ducrot O.—Vogt C. 1979. «De MAGIS à MAIS: une hypothèse sémantique.» In: *Revue de linguistique romane 43*, 317–341.
- Jayez J. 1985. «„Trop”: l'excès par défaut.» In: *Le Français moderne 53*, 22–48.
- Lamiroy B.—Charolles M. 2004. «Des adverbes aux connecteurs: SIMPLEMENT, SEULEMENT, MALHEUREUSEMENT, HEUREUSEMENT.» In: *Travaux de linguistique 49*, 57–79.
- Luscher J-M. 1994. «Les marques de connexion: des guides pour l'interprétation.» In: Moeschler J.—Reboul A.—Luscher J-M.—Jayez J., *Langage et pertinence.* Nancy: Presses universitaires de Nancy, 175–228.
- Moeschler J. 1989. *Modélisation du dialogue: représentation de l'inférence argumentative.* Paris: Hermès.
- Moeschler J. 1996. *Théorie pragmatique et pragmatique conversationnelle.* Paris: Armand Colin.
- Moeschler J. 2002. «Connecteurs, encodage conceptuel et encodage procédural.» In: *Nouveaux regards sur les mots du discours. Cahiers de linguistique française 24*, 265–292.
- Moeschler J.—Reboul A.—Luscher J-M.—Jayez, J. 1994. *Langage et pertinence.* Nancy: Presses universitaires de Nancy.
- Morel M-A. 1996. *La concession en français.* Paris: Ophrys.
- Nagy F. 1981. *Bevezetés a magyar nyelv szövegtanába.* Budapest: Tankönyvkiadó.
- Reboul A.—Moeschler J. 1996. «Faut-il continuer à faire de l'analyse de discours?» In: *Hermes 16*, 61–92.
- Reboul A.—Moeschler J. 1998. *La pragmatique aujourd'hui: une nouvelle science de la communication.* Paris: Seuil.
- Roulet E. et al. 1985. *L'articulation du discours en français contemporain,* Berne—Francfort s/Main: Peter Lang.

- Roulet E.—Filieta L.—Gobet A. 2001. *Un modèle et un instrument d'analyse de l'organisation du discours. Sciences pour la communication* 62, Bern—Berlin—Bruxelles—Frankfurt/M—New York—Oxford—Wien: Lang.
- Rubattel C. 1982. «De la syntaxe des connecteurs pragmatiques.» In: *Cahiers de linguistique française* 4, 37–61.
- Sziksainé Nagy I. 1999. *Leíró magyar szövegtan*. Budapest: Osiris.
- Tolcsvai Nagy G. 2001. *A magyar nyelv szövegtana*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Vass L. 1993. Terminológiai szótár. In: *Szemiotikai szövegtan* 1, 85–114.